

Michal Chocholatý

POSLEDNÍ Z TÁBORŮ SMRTI

... přežili Treblinku a Sobibor

Michal Chocholatý

**POSLEDNÍ
Z TÁBORŮ
SMRTI**

*Památník obětem vyhlazovacího
tábora Sobibor.*

Michal Chocholatý

POSLEDNÍ Z TÁBORŮ SMRTI

... přežili Treblinku a Sobibor

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Copyright © Michal Chochofatý, 2019

Cover © Lukáš Tuma, 2019

Photos © holocaustresearchproject.org, archiv Michala Chochofatého,
archiv Chrise Webba, Wikimedia Commons, 2019

Drawings © Michal Chochofatý, Žaneta Kortusová, 2019

Czech Edition © Nakladatelství Epoque, Praha 2019

ISBN 978-80-7557-206-6 (print)

ISBN 978-80-7557-742-9 (ePub)

ISBN 978-80-7557-743-6 (mobi)

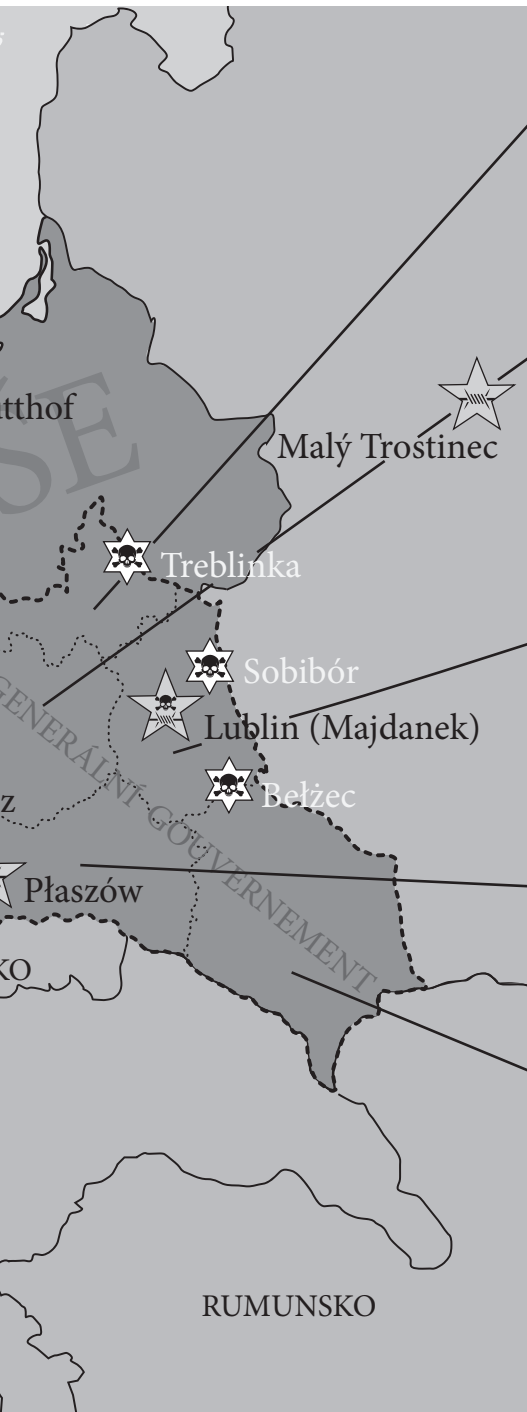
ISBN 978-80-7557-744-3 (pdf)

Tato kniha je věnována památce mé matky.

Mapa hlavních nacistických táborů

- **Koncentrační tábor**
- **Tábor okamžitého vyhlazení**
- **Kombinovaný tábor**
(koncentrační tábor s pozdějším začleněním procesů typických pro tábory okamžitého vyhlazení)

Varšavský distrikt

Zde se nacházelo SS-Sonderkommando Treblinka, ačkoli bylo řízeno z velitelství se sídlem v Lublinu, tj. v lublinském distriktu.

Radomský distrikt

Měl nejdlejší hranici se sousedním územím Wartheland, kde se nacházel tábor okamžitého vyhlazení Kulmhof (Chełmno nad Nerem), který tak byl situován mimo území Generálního gouvernementu stejně jako Auschwitz (Osvětim), jež se nacházela v Horním Slezsku.

Lublinský distrikt

SS-Sonderkommando Belzec a Sobibor se nacházela v tomto distriktu a bylo zde i sídlo řízení Operace Reinhardt.

Krakovský distrikt

Zde sídlilo ústředí Generálního gouvernementu.

Haličský distrikt

Včleněn do Generálního gouvernementu až v létě 1941.

Obsah

Úvod.....	11
Setkání s Treblinkou.....	17
Osudové setkání se Samuelem Willenbergem	39
Dva hrobaři.....	87
Pátrání po dalších svědcích Treblinky.....	141
S Toivim v Sobiboru.....	173
Jediný „Čechoslovák“, který přežil Sobibor.....	221
Poslední ze Sobiboru, poslední z táborů Operace Reinhardt.....	243
Závěr	279
Seznam použitých zdrojů	283
Seznam přeživších Sobibor	289
Seznam přeživších Treblinku	293

Úvod

Záměrem knihy, kterou právě čtenář bere do ruky, je zprostředkování mých osobních zkušeností s pátráním po posledních svědcích z táborů okamžitého vyhlazení Treblinka a Sobibor. Publikace vychází z mého mnohaletého výzkumu holocaustu, který započal v roce 2000 návštěvou památníku v Treblince. Právě zde jsem si uvědomil, jak málo místa je v českém prostředí věnováno historii tohoto nejvýznamnějšího tábora holocaustu. Úzkou pramennou základnou jsem se tehdy, dnes je tomu již devatenáct let, propracoval ke zjištění, že Treblinku přežili jen dva Češi. Jak jsem však ke svému zklamání zjistil, poslední z nich, Richard Glazar, spáchal sebevraždu v roce 1997. Jeho knižní vzpomínky na Treblinku, sepsané do knihy *Treblinka, slovo jak z dětské říkanky* se však pro mě staly impulsem k rozkrytí subtilních okolností, které provázely nejen historii Treblinky, ale i jí typologicky příbuzného tábora Sobibor, odkud se zachránil jen jediný Čech. To vše navzdory nesmírné mortalitě, kterou se oba tábory „pyšnily“.

Tehdy začala má dlouhá badatelská odysea, která vedla k osobním setkáním s posledními z těch, kteří přežili Treblinku a Sobibor. Konce války se dožilo necelých sedmdesát svědků Treblinky, a to oproti osmi stům tisícům zde zavražděných Židů v období pouhých třinácti měsíců fungování tábora. Dnes už nežije žádný z nich. Počínaje rokem 2002 a konče rokem 2016, kdy zemřel poslední svědek Treblinky, se mi podařilo navázat kontakt s šesti tehdy ještě žijícími pamětníky Treblinky. S pěti

jsem se setkal osobně, s jedním jsem dlouhá léta udržoval telefonický kontakt. Získal jsem si přátelství Samuela Willenberga, ve své době posledního svědka Treblinky, s nímž jsem se od našeho prvního osobního setkání v roce 2003 znal třináct let. Prostřednictvím rozhovorů o Treblince s očitými svědky jsem shromažďoval cenné informace k historii tohoto tábora, jenž byl pro českou čtenářskou obec dlouhá léta upozadován ve prospěch Osvětami.

V případě Sobiboru byla situace podobná. V českém, ale i celosvětovém prostředí byla jeho historie dokonce ještě méně zpracovaná. Konce války se dožil jen jediný Čech, Kurt Ticho. Podařilo se mi navázat s ním kontakt, který jsme udržovali do jeho smrti v roce 2009. Celkově se ze Sobiboru zachránilo jen několik desítek vězňů. Poslední z nich zemřel v červnu 2019. Byl posledním svědkem posledního tábora smrti, resp. tábora Operace Reinhardt. Měl jsem možnost setkat se s ním na začátku roku 2018, kdy mu bylo úctyhodných devadesát pět let. Od roku 2007 jsem udržoval kontakt především s Tomaszem Blattem, dalším svědkem Sobiboru, ale setkal jsem se hned s několika dalšími pamětníky tohoto tábora, z nichž dnes již nikdo nežije.

Záměrem knihy není převyprávět historii táborů smrti v Treblince a Sobiboru tradičním způsobem literatury faktu či populárně-vědecké práce, ale pokusit se nahlédnout do jejich zákoutí očima obyčejného člověka, pátrajícího po celém světě po posledních svědcích, kteří v horizontu sedmnáctiletého pátrání postupně odcházeli, až nezůstal žádný. Má být zároveň odrazem jejich osudů a ohlédnutím se za strnitou cestou, která mnohdy předcházela osobním setkáním mezi mnou a přeživšími, jež si žádalo specifický přístup k získání si vzájemné důvěry.

Kniha čerpá především z původního materiálu, který jsem shromáždil. Nesnaží se být odborným textem, ale spíše cestopisným a životopisným zprostředkováním mých zkušeností ze setkání se Sobiborem a Treblinkou a jejich očitými svědky. Mou ambicí je představit svébytné vykreslení historie obou táborů na pozadí soumraku života těch opravdu posledních pamětníků.

Kniha je zároveň mementem, posledním odkazem těch, kteří se stali ústředními svědky židovské genocidy druhé světové války. Je souhrnem jejich vzpomínek na dobu před třičtvrtě stoletím, kdy byli mladými hochy a dívkami v plné síle a v nejlepších letech. Čerstvě dospělí lidé, kteří bojovali o svůj holý život za ostnatými dráty skutečných, nám takřka neznámých táborů smrti. Je také ukázkou jejich nedávno uplynulého života, stejně jako prostředí jejich rodin a toho, co vytvořili, jaký kámen položili, aby jejich jméno pokračovalo a pravda o táborech smrti, kterými prošli, přecházela z generace na generaci. Proto jsem za stejně důležité jako setkat se přímo s nimi považoval i setkání s jejich příbuznými, dcerami, syny, vnuky a vnučkami, z nichž ty poslední jsou dnes vesměs ve věku, v němž jejich dědové a babičky procházeli torturou vyhlazovacího tábora. Snažil jsem se poodhalit jejich nitro a pokusit se tak alespoň zčásti pochopit roli, v jaké nahlízejí na nynější svět, ve kterém se často setkávají s odkazem holocaustu, předávaným svými předky.

Cítím se povinen shrnout v této knize závěrečnou životní etapu těch, kteří byli posledními z přímých účastníků nacistického běsnění ve své nejzrůdnější podobě, na konci světa, za světem a životem, řečeno slovy Richarda Glazara, kam se dostali jen zatracení, kteří vstupovali ve sto tisících a odcházeli v desítkách, aby podali světu svá svědectví.

Formou, kterou jsem pro knihu zvolil, se snažím vyjádřit osobní a velice subjektivní vhléd do popisovaných, místy by snad bylo vhodnější napsat vyprávěných událostí, čímž se po dlouhé době odkláním od konvencí, které je nutné dodržovat při kompozici odborného textu, který se od historika očekává. Je však nutné si uvědomit, a právě takto to chci, že tento přístup odráží moji prvotní a takřka osudovou motivaci, jež mě přivedla ke studiu táborů smrti. Tehdy jsem ještě nebyl historik, k Treblince a Sobiboru mě nepoutaly zájmy vědce. Prostě jsem se rozhodl, že se o tyto tábory budu zajímat. Možná to tak prostě přece jen nebylo, jak snad čtenář pochopí dále, ale spíše, než o otázku výběru se tu jednalo o pocitovou záležitost, vnitřní nutkání, jež mě vtahovalo hlouběji a hlouběji do tematiky, která mi o mnoho let později dopomohla k tomu, abych se stal historikem. Záměrně zdůrazňuji, že k tomu došlo v tomto pořadí. Tedy, holocaust mě přivedl ke studiu historie, ne naopak. A tím, že jsem strukturoval knihu tak, jak je vám nyní předložena, tím, že jsem zvolil právě tyto jazykové prostředky, formu, osobní přístup, tím vším se snažím přiblížit klima, jež bylo tou nejdůležitější vývojovou etapou v genezi mé odborné specializace, kterou určilo.

Když se bývalý hrobník Treblinky, Elijahu Rosenberg, dozvěděl o mém zájmu a uvědomil si, kdo jsem – tehdy mi bylo dvaadvacet let, když jsem jej poprvé oslovil, navíc jsem měl jen dělnické vzdělání a co víc, nebyl jsem Žid – vyjádřil své zjištěné slovy: „Jsem zdrcený a nemohu se uklidnit, že se tak mladý člověk, a k tomu ještě Čech, zajímá o to, co se dělo v pekle Treblinky II.“¹⁾ Také další z reakcí Rosenbergovy rodiny, která se dostavila o mnoho let později, byla naplněna upřímným ob-

¹⁾ Z dopisu Elijahu Rosenberga adresovaného autorovi v roce 2003.

divem, vyplývajícím z vděčnosti, že sděluji jejich, tudíž židovský – anebo rodinný – příběh. Jedna z Rosenbergových vnuček mi napsala: „Michale, jsem Ti velice vděčná za Tvůj svědomitý výzkum, který jsi provedl v posledním desetiletí. V Izraeli nás hřeje u srdce, že vyprávíš náš příběh a šíříš informace o Zvěrstvech Treblinky.² Ráda bych Ti poděkovala za sebe i svou rodinu.“³

I Samuel Willenberg, pracovní vězeň Treblinky, který byl jako jeden z mála vybrán z transportu k pracím zajišťujícím nezbytný provoz tábora, byl velmi překvapen, když se během jednoho z našich prvních telefonických rozhovorů dozvěděl o tom, že nejsem Žid. On sám byl přitom vnímán jako poloviční Žid, alespoň Elijahu Rosenbergem, jak mi zdůraznila Rosenbergova dcera Rivka.⁴

Nicméně právě nežidovský původ těch, kteří se snaží proniknout do tematiky táborů smrti, je podle některých přeživších vítaným atributem. Autor knihy *Útěk ze Sobiboru*, Richard Rashke, to vyjádřil prostřednictvím vlastní zkušenosti s Tomaszem Blattem, svědkem Sobiboru. Když se Rashke Blattovi svěřil, že není Žid, vypadal překvapeně. Ale rychle se vzpamatoval a nakonec konstatoval: „To je dobře,“ řekl. „To dodá vaší knize více hodnověrnosti. Nejlepší kniha, jakou jsem kdy četl o holocaustu, byla napsána nežidovkou, Gittou Sereny.“⁵

Zajímavý postoj k mému zájmu zaujal i Kalman Teigman, Willenbergův kolega z Treblinky. Byl vlastně tím, kdo mě přesvědčil, abych se do práce na této knize, která začala před mno-

²⁾ V originále použito Atrocities of Treblinka.

³⁾ Z Netina komentáře na Facebooku ze dne 7. 2. 2018.

⁴⁾ Z autorova rozhovoru s Rivkou B. ze dne 13. 1. 2013 v Jeruzalémě.

⁵⁾ RASHKE, Richard, *Escape from Sobibor*, Urbana, Chicago 1995, s. 293.

ha lety, pustil, abych se vypravil do Izraele za těmi, kteří jsou posledními. Nebýt Kalmana Teigmana, zřejmě nikdy bych se již neviděl s žádným z přeživších Treblinky, a co víc, i Sobiboru, tábora těže kategorie jako Treblinka, jen o pár měsíců staršího. Překvapila mě také reakce Pinchase Epsteina, dalšího treblinského hrobníka, kterému jsem kdysi volal, abych se dozvěděl, že je nemocný a nepřeje si o Treblince mluvit. Myslel jsem si, že jej nebudu nikdy více obtěžovat, abych jej přesvědčil poskytnout mi informace o treblinském sektoru smrti s plynovými komorami. O pár let později, právě v době, kdy jsem začal realizovat první verzi této knihy, jsem mu přece jen znovu zavolal, snad proto, abych jej slyšel a vyznal se mu, že je pro mě společně s Elijahu Rosenbergem největším hrdinou, kterého jsem kdy slyšel, jakkoli pateticky mohou dnes tato slova působit. Pinchas Epstein byl však natolik dojat mým upřímným vyznáním a obměkčen zájmem pro něj cizího člověka, že přikývl a rezolutně prohlásil, abych jej navštívil.

Setkání s Treblinkou

V roce 1999 pro mě byla Treblinka táborem, o kterém jsem se dozvídal útržkovité informace z různých literárních syntéz, věnujících se problematice holocaustu. O to zajímavější mi tyto informace připadaly. Z toho mála, co jsem měl k dispozici, jsem si představoval tábor s budovou obsahující několik plynových komor, ke kterým vedla široká cesta, obehnaná ostnatým drátem, propleteným větvemi jehličnatých stromů. Druhým prvkem, který v mé představě dotvářel tehdy ještě velice povrchní obrázek tábora, byl zlověstný „lazaret“, tedy jáma, na jejímž okraji byli stříleni vysídlenci, kteří nebyli schopni dojít o vlastních silách do plynových komor, především starci a malé děti. To byly alfa i omega, které hnětly mou ranou představu Treblinky. A já chtěl vědět víc. Zvláště vzhledem k tomu, že Treblinka byla uváděna jako tábor, ve kterém nacisté vyhladili za zhruba třináct měsíců na osm set tisíc Židů. Bylo mi také jasné, že Treblinku nelze zaměňovat s Březinkou, osvětlimským podtáborem, což se mnohým stává bohužel ještě v dnešní době. A na těchto základech se zrodil můj zájem o hlubší proniknutí do historie treblinského tábora.

Krátce po tom, co jsem opustil základní vojenskou službu, vypravil jsem se na vlastní pěst do Polska. Poprvé v životě. Bylo mi tehdy osmnáct let. Jel jsem do Treblinky, vybaven papírovou mapou, tenkrát ještě bez mobilního telefonu, který v té době nebyl běžnou součástí moderního člověka, a s neznalostí jakéhokoli jazyka kromě své mateřštiny. Polština, kterou

jsem slyšel cestou, mi připadala cizí, příliš vzdálená. Nerozuměl jsem jí a během cesty mě proto několikrát jímala úzkost z pomýšlení, že jsem v cizí zemi, vzdálen takřka tisíc kilometrů od domova, a v případě jakýchkoli nesnází se nebudu schopen domluvit. Přesto jsem zdárně dorazil do Treblinky, aniž bych však měl konkrétní představu o tom, co mě na místě bývalého tábora čeká. Představoval jsem si, že najdu polorozbořený tábor. Místo toho jsem narazil na zchátralou a nepoužívanou železniční stanici. Podél zrezivělých kolejí jsem došel až k odbočce k památníku, kterému dominovala spousta balvanů zasazených do betonu či písku.

Památník Treblinka.

Je zvláštní, že na území pomníku, a tedy teritoria bývalého tábora, jsem tehdy vstoupil z východní strany a prošel nejprve přímo na území někdejšího sektoru smrti, který se později stal tou táborovou částí, jíž jsem ve svém nadcházejícím výzkumu věnoval nejvíce prostoru. Ve chvíli, kdy jsem vstoupil mezi

Autorův první osobní kontakt s bývalým táborem smrti Treblinka.

spousty balvanů, které pokrývaly bývalé masové hroby, netušil jsem, anebo jsem spíše nechtěl tušit, že jsem právě součástí bývalého tábora smrti Treblinka. Myslel jsem si, že tento pomník, který se přede mnou rozprostíral, je jen jakýmsi úvodníkem k místu, kde spatřím bývalé a autentické táborové objekty. Pokračoval jsem proto až k o dva kilometry vzdálenému, v té době již nepoužívanému pískovému lomu, jenž byl základem sousedního trestaneckého pracovního tábora, ze kterého však zůstaly již jen některé betonové fragmenty budov. Základy, sklep, bunkry, rampa. Tohle nebyl vyhlazovací tábor. Význam nápisu *Karny obóz pracy* jsem pochopil velice rychle, a stejně tak rychle mi došlo, že nápis *Obóz zagłady*, který jsem nechal těch několik kilometrů za sebou, byl neomylným ukazatelem toho, že to, co jsem naivně považoval za vstupní kampaň k vyhlazovacímu táboru, byl ve skutečnosti sám bývalý vyhlazova-

*Zbytky budovy bývalého trestaneckého pracovního
tábora Treblinka I v květnu 2000.*

cí tábor. Prostoupilo mnou zklamání. Jel jsem sem, abych se o Treblince dozvěděl více, ale místo toho jsem našel jen pomníky a ceduli, k níž jsem se poraženě vrátil při své zpáteční cestě na nádraží v Małkinii Górné.

Na informační ceduli bylo znázorněno uspořádání vyhlazovacího tábora. Vyčetl jsem z ní pro mne zajímavou informaci, že v táboře byly staré a nové plynové komory. Přestože jsem si však přijel pro odpovědi, odcházel jsem odtud s více otázkami. Tou hlavní bylo, co se stalo s táborem? Kam se poděla jeho zástavba, infrastruktura? A v tu chvíli, u hlavní brány pomníku vyhlazovacího tábora, jen několik metrů ode mě, vzplál borovicový les. Bílý dým zahalil okolí a s oranžovými jazyky plamenů začali bojovat přivolaní hasiči. Tehdy jsem ještě netušil, jak symbolický význam měla tato zkušenost. Netušil jsem, že v sr-

Kamenné spousty na území bývalého tábora smrti Treblinka.

pnu třiadvacátého roku zde také hořelo. A tento oheň byl odpovědí na jednu z mých základních otázek, jak čtenář pochopí později.

Dnes je to takřka nepředstavitelné, ale tenkrát byl internet pro běžné uživatele, nebo alespoň pro mě, teprve v plenkách. Nebyl, stejně tak jako mobilní telefony, běžnou a samozřejmou studnicí pro čerpání informací.

O Richardu Glazarovi, jednom ze dvou jediných českých přeživších Treblinky, jsem se dozvěděl ještě před svou cestou do Treblinky z knihy od Miroslava Kárného, jež se zabývala osudy terezínských Židů ve válečném období. Také jsem se dočetl o jeho knize *Treblinka, slovo jak z dětské říkanky*. Tu jsem si však vypůjčil ve Státní vědecké knihovně v Plzni kupodivu až po nezdaru mé první výpravy do Treblinky, odkud jsem si odvážel zmatené pocity, vyplývající z neuspokojené touhy po sběru informací. Knihu jsem přečetl doslova jedním dechem.

Poprvé jsem se tak dozvěděl podrobnosti o táboře smrti Treblinka a začal jej rozlišovat od běžných koncentrač-

ních táborů. Velmi mne zaujalo, že treblinští vězni nechodili oděni v pružovaném, jak jsem si je představoval, ale že jim byly ponechány civilní šaty s odpáranou Davidovou hvězdou. Po dočtení knihy jsem ani na chvíli neváhal a rozhodl se, že se musím s jejím autorem setkat osobně. Na obálce jsem si prohlížel Glazarovu dumnou tvář porostlou plnovousem a přečetl si, že v současné době žije v Allschwilu ve Švýcarsku.⁶ Vzrušeně jsem rozevřel atlas a pídil se po tomto městu, o kterém jsem dosud neslyšel. Naplánoval jsem si cestu a už se viděl, jak sedím ve stínu Alp v jeho společnosti, a rozprávíme o Treblince. Měl jsem na něj tolik otázek.

Průkaz s falešnou identitou, který Glazar obdržel po nástupu v německé továrně.

⁶ Vydání knihy, které jsem měl tehdy k dispozici, pocházelo z roku 1994 a bylo prvním českojazyčným vydáním.

Za několik dnů jsem se však dozvěděl, že Richard Glazar spáchal sebevraždu sotva před třemi lety. Tato zpráva pro mne byla opravdovou ranou. Bylo mi líto, že zemřel poslední z českých svědků Treblinky, a jak se zdálo, i ze všech treblinských přeživších vůbec, neboť články, které jsem si o něm následně přečetl, se skvěly titulky, že byl posledním na světě. Jaká škoda.

Trvalo to několik měsíců, než jsem se dozvěděl, že Glazar ve skutečnosti posledním nebyl, ačkoli *byl* posledním dohledaným Čechem, který na vlastní kůži poznal peklo Treblinky. Opravdu posledním svědkem Treblinky se stal Samuel Willenberg, se kterým jsem se měl teprve setkat.

O devět let později se mi však podařilo setkat se s Glazarovou o dva roky mladší sestřenicí Irenou, v jejíž společnosti se objevuje na jednom ze snímků, který je součástí obrazové přílohy knihy *Treblinka, slovo jak z dětské říkanky*. Paní Irena prožila většinu války v terezínském ghettu a v továrně Klída, takže neopustila území Protektorátu Čechy a Morava. Od našeho prvního setkání jsem se s ní setkal ještě několikrát a pokaždé to pro mne bylo inspirativní a zároveň velmi bolestnou zkušeností. Nesmírně si vážím její otevřenosti, s jakou se mi dokázala svěřit s tíživými vzpomínkami, týkajícími se především trpkého osudu jejího bratrance Říši, jak Richardu Glazarovi familiárně říkala. Avšak právě její obdivuhodná upřímnost a empatie mi alespoň zčásti nahradily osobní setkání s Richardem Glazarem, který již nežil, a s nímž bych se byl býval tak rád osobně sešel. Zvláště po tom, jak jsem si k němu budoval stále těsnější platonický vztah prostřednictvím osobních setkání s jeho bývalými spoluvězni z Treblinky.

V neděli 15. února 2009 jsem se vypravil do pražských Holešovic, abych se ve zdejším penzionu setkal s paní Irenou Ravelovou, po domácku zvanou Irka. Bydlela v pátém patře, kam jsem

vyjel výtahem. Tady už mě na prahu jednoho ze skromných bytů čekala drobná stařenka, která mě pozvala dál. Nemohl jsem si nepovšimnout dvou izraelských vlaječek, překřížených na robustních vchodových dveřích z ebenového dřeva.

Byt paní Irky byl velice prostý. Jediná místnost s kuchyňskou linkou a postelí tísňící se v protějším rohu vedle topení. Okno nad ním vycházelo do betonového království zdejší čtvrti. Vedle kuchyňské linky stál stolek s židlemi. Protějščí stěny místnosti byly obloženy starými skříněmi, polepenými všelijakými černobílými a barevnými fotografiemi. Poznal jsem na nich paní Irenu, ale i bývalého prezidenta Václava Havla. A dokonce i malého Ríšu.

Věděl jsem, že Richard Glazar prožil poslední dny svého života právě ve zdejším penzionu, avšak dosud jsem netušil, kde přesně bydlel, za jakých podmínek, ani z jakého okna onoho osudného prosince sedmadvadesátého roku vyskočil.

Paní Irena mě pohostila kávou, přičemž začala docela spontánně vyprávět pohnutou historii jí samotné i svého bratrance Ríši. Svěřila se mi, že na sklonku života bydlel Ríša společně se svou ženou Zdenkou střídavě v Čechách a ve Švýcarsku. Stále tu od něj měla kazety s nahrávkami, nepochybně z jeho přednášek o Treblince. Také se nechala slyšet, že její bratranec chtěl v Česku rozjet nějaký projekt, ke kterému přizval mnoho učných a významných lidí, ale nakonec se mu nepodařilo získat dotaci, a tak z celé věci sešlo. Došlo i na úsměvnou historku, která stála v pozadí oné známé fotky, na které byli oba ještě jako malé děti. Jejich babička jim právě upletla nové oblečení. Ireně šaty a Richardovi svetr z kousavé vlny: „A on měl takový vztek!“ zavzpomínala. Vysvětlila, že dva roky žil u nich v domácnosti v Kolíně, protože jeho rodiče zrovna procházeli složitým rozvodovým obdobím. Na tato léta Irka nostalgic-

ky vzpomínala: „My jsme se furt jako prali. Když byli chytat ryby, no tak jsem šla s nimi. Oni mě tam nechali a utekli mi. To byla celá parta kluků. No a já jsem šla s brekem, žádnou rybu... a tak to bylo. My jsme byly dvě holky a táta chtěl kluka. No, a tak pro něj byl Ríša jako vlastní syn. Denně s ním chodil střílet do revíru.“⁷ Od Glazarovy dcery Pavly, o které se zmíním zakrátko, jsem se dozvěděl, že její otec házel Irce kočku do obličeje, když jej zavřela na záchodě.⁸

Podle Irky byl Ríša v Izraeli, kam sama vycestovala již v roce 1947, aby procestovala svět, a nakonec se vrátila opět do Prahy, jen jednou. V posledních letech před jeho smrtí však za Glazarovými často jezdila do švýcarského Allschwilu. Tam jí prý bratranec řekl, že píše nějakou knihu, ale že už ji nejspíše nedopíše. Pak dodala: „Už předtím se pokusil o sebevraždu. [...] On četl a seděl u toho počítače. A taky napsal ty vtipy.“⁹

Glazarova dcera Pavla uvedla, že po příjezdu do Švýcarska bydleli s rodinou několik let nedaleko Bernu, přičemž otec se do zaměstnání dopravoval autem. Ve Švýcarsku si našli přátele, s nimiž se Pavla stýká dodnes.

Po smrti Glazarovy ženy Zdenky se Pavla s bratrem Richardem rozhodli, po konzultaci se švýcarským doktorem, který byl současně Glazarovým přítelem, že by bylo pro jejich otce nejlepší, aby se přemístil do Prahy.¹⁰ Tuto situaci popsala Irka následovně: „To bylo před Vánoci. Chtěla jsem strávit Vánoce

⁷⁾ Z autorova rozhovoru s Irenou Ravelovou ze dne 15. 2. 2009 v Praze.

⁸⁾ Z autorova rozhovoru s Pavlou Fröhlich-Glazarovou ze dne 21. 12. 2008 v Přelouči.

⁹⁾ Z autorova rozhovoru s Irenou Ravelovou ze dne 15. 2. 2009 v Praze.

¹⁰⁾ Z e-mailové korespondence mezi autorem a Pavlou Fröhlich-Glazarovou ze dne 1. 2. 2019.

s ním. Tak ho přivezli sem. To jsme ještě byli někde na večerí... a to se jako zdál docela v pořádku, musím říct. No a ráno sem přišel. A já mu říkám: ‚Už jsi snídal?‘ – A on povídá: ‚Ještě ne.‘ – A já jsem tady dělala podlahu. Tak jsem řekla: ‚Tady si sedni a já jsem za pár minut hotová a přijdu dolů udělat snídani.‘ – No a on seděl a nemluvili jsme. A on říká: ‚Víš co, já jdu dolů. Já se jdu osprchovat a přijď za mnou.‘ – A já za deset minut jdu a už jsem viděla ambulanci. Celý barák vzhůru. On šel ještě výš a tam skočil.“¹¹

Okno, ze kterého Glazar vyskočil v prosinci 1997.

Nejen, že jsem měl možnost seznámit se s neobyčejně milou a chápvavou sestřenicí Richarda Glazara, ale dostalo se mi pří-

¹¹⁾ Z autorova rozhovoru s Irenou Ravelovou ze dne 15. 2. 2009 v Praze.

ležitosti setkat se i s jeho dcerou Pavlou. Citlivou a svého otce nadevše ctící ženou žijící ve Švýcarsku. S Pavlou jsem navázal kontakt již v létě roku 2008 potom, co mi na ni její bratr, Richard Glazar Jr., poskytl e-mailovou adresu.

Již v první zprávě z 31. července 2008, kterou jsem od Pavly obdržel, mě varovala, že znala svého „otce, bez Treblinky. U nás doma se nikdy o tom, co tam zažil, nemluvílo. Až posledních pár let, když máma nemohla, jsem s tátou na jeho přednášky chodila já. Bylo to otřesné! A ještě dnes se mi o tom zdá. Já chápu, co po smrti naší mámy udělal, ale přesto si ještě pořád dělám výčitky, že jsem tomu nezvládla zabránit. Náš táta bez mámy nemohl existovat. Mám toho tak moc v hlavě, co bych Vám ráda sdělila, ale takhle neosobně, po e-mailu, se mi to nelíbí. Nevím, jak bych své pocity jinak vyjádřila. E-maily jsou pro mě na sdělování fakt a ne k diskutování věcí, které se mě tak moc dotýkají. Kontakt na vdovu po Karlovi Ungrovi¹² mám. Karel krátce po přechodu do důchodu zemřel na rakovinu. Karel se nikdy o Treblince nechtěl bavit! Já naprosto chápu proč, a nikdo, kdo něco takového nezažil, mu to nemůže zazlívát!!!¹³

Citlivost Pavly dokládá toto její vyznání: „Vše, co se týká Treblinky a mých rodičů mě hrozně bere. Připadám si jako můj táta. Máma mu říkávala: ‚Vždycky, když píšeš tu knihu, tak jsi z toho nemocný.‘ A u mě je to stejné. Ale tím se nenechám odradit. Táta to dělal, aby se to, co se stalo, nikdy nezapomnělo. Protože když se to zapomene, tak se to může stát znovu. Z dia-

¹²⁾ Druhý dohledaný český přeživší Treblinky, který zemřel již v osmdesátých letech.

¹³⁾ Z e-mailové korespondence mezi autorem a Pavlou Frohlich-Glazarovou ze dne 31. 7. 2008.

mantů¹⁴ nechal táta udělat prstýnek, který má máma neustále nosila. Tři dni před svou smrtí mi ho dala a od té doby ho stále nosím. Nosím i její snubní prstýnek, který mi táta po její smrti dal na levý prsteníček. Krom toho nechal Karel Unger pro svou ženu Janku udělat skoro stejný prstýnek. I jemu se podařilo propašovat diamanty z Treblinky.¹⁵

Na doporučení Pavly jsem navštívil Národní archiv v Praze, abych si zblízka ohmatal hmotné pozůstatky, které s sebou Glazar přivezl z poválečných návštěv místa, kde stál kdysi vyhlazovací tábor. Nejvíce na mě zapůsobily zbytky lidských kostí a treblinský písek, o kterých se Glazar zmínil ve své knize.¹⁶ Kromě zmíněného materiálu jsem narazil i na soubor zajímavých fotografií, z nichž jsem nabyl dojmu, že Glazar musel místo bývalého tábora navštívit alespoň dvakrát. Jeden snímek totiž zřetelně ukazoval bílé temeno lidské lebky, o kterém se Glazar zmínil ve své knize jako o nález, který učinil během své návštěvy Treblinky v druhé polovině padesátých let.¹⁷

¹⁴) O diamantech z Treblinky psal Richard Glazar ve své knize: „Milý pozorný čtenáři, kterému v mém vypravování neušly ony čtyři malé brilianty z Treblinky, zamáčknuté do holícího mýdla v kožené taštičce s holící soupravou, i džbáněk s věnováním milé tetě Julii z období náletů na německá města. Jak jsme si s Karlem slíbili, zachránili jsme se pomocí oněch briliantů. Rozdělili jsme si je. Prsten, do kterého byly později vsazeny, zašlá kožená taštička a zdobený měděný džbáněk zůstanou rodinnou památkou, o které se bude vypravovat. Vyprávění bude možná začínat: ‚Treblinka – zní to jak v dětské říkance.‘“ GLAZAR, Richard, *Treblinka, slovo jak z dětské říkanky*, Praha 2007, s. 375.

¹⁵) Z e-mailové korespondence mezi autorem a Pavlou Frohlich-Glazarovou ze dne 4. 8. 2008.

¹⁶) Srov.: „Poklekám na kraji mělké, zasypané jámy, abych nabral hrst písku s tmavšími pórovitými odštěpky.“ GLAZAR, R., *Treblinka...*, s. 361.

¹⁷) Srov.: „Podzim 1957 – Při služební cestě do Varšavy se mi podaří dostat se autem až do Treblinky – oklikami, protože mostek od Malkinie přes Bug

Lidské kosti, které Glazar přivezl z Treblinky.

Na jiných fotkách pózuje před hlavním treblinským monumentem, který však byl odhalen teprve v roce 1964. Také mne překvapily hromadné fotografie ze setkání s jinými treblinskými přeživšími. Nejvíce mě potěšila ta, na které je se Samuelem Willenbergem. Jednalo se o fotografii, o kterou Samuel Willenberg projevil během jednoho z našich setkání obzvláštní zájem, a nenechal se odbýt, dokud jsem mu neposlal její kopii.

O poválečných cestách svého otce do Treblinky mi toho Pavla mnoho říct nemohla. Zmínila se pouze o jedné jeho návštěvě z devadesátých let. Potvrdila také, že před rokem 1969 byli její rodiče v Izraeli. To zřejmě tehdy se setkal Glazar s Willenber-

je stále ještě stržen od doby, kdy tu přešla válečná fronta. Nic než zvlněná planina, z které tu a tam vyrážejí zákrsky borovic.“ Tamtéž, s. 361.